

ӘОЖ 631.95

А.К. Куржембаев, М.А. Мыргыасова, А.Т. Бактығалиева

С. Бәйшев атындағы Ақтөбе университеті, Қазақстан Республикасы, Ақтөбе қ.

**Солтүстік Қазақстан облысында
тың және тыңайған жерлерді игерудің зардаптары**

Мақалада Солтүстік Қазақстан облысындағы топырақтың құрамындағы гумустың азаюы табиғи құнарлығының төмендеуі қарастырылған.

Түйін сөздер: топырақ, гумус, құнарлығы.

А.К. Куржембаев, М.А. Мыргыасова, А.Т. Бактығалиева

Последствия освоения целинных земель в Северо-Казахстанской области

Понижение природного плодородия и гумуса в составе почвы в Северно-Казахстанской области.

Ключевые слова: почва, гумус, плодородие.

А.К. Kurgembaev, M.A. Myrghasova, A.T. Bactygalyeva

The consequences of the development of virgin lands in the North-Kazakhstan region

This article considers decrease of natural fecundity and soil humus in the South of Kazakhstan.

Keywords: soil, humus, fertility.

Өз дамуында Қазақстан экономикалық, әлеуметтік және экологиялық бағыттарды қатаң ұстануға тиіс. Біз бүкіл әлемге халықтың өмір сүру сапасының стандарты жоғары мемлекет болуға ұмтылатынымыз туралы жария еттік. Ол үшін Қазақстан таза және ашық, ауасы таза суы молдір ел болуы қажет. XX ғасырдағы техногенез белсенділігі топырақтың өндірістік тастандылармен, металл және басқа химиялық элементтермен қарқынды әрі ауқымды ластануларына әкеп соқты. Одақ ведомстволары қабылдаған «Елімізде астық өндіруді одан әрі арттыру туралы, тың және тыңайған жерлерді игеру туралы» қаулы бойынша Қазақстанның солтүстік аудандарында, Сібірде, Оралда және Солтүстік Кавказда дәнді дақылдар егуді шұғыл арада арттыру туралы шешім шығарылды. Жаңа жерлерді игеру есебінен 1954-1955 жылдарда 13 млн гектар жер жыртылып, 1955 жылы одан 1100-1200 млн пұт астық алу жоспарланды.

КСРО-да тың көтеруге байланысты белгіленген тапсырма 1954 жылғы тамыздың

басына қарай орындалды: 13,4 млн гектар жер немесе жоспар бойынша 103,2%, оның ішінде Қазақстанда 6,5 млн гектардан аса тың жер жыртылды. Тамызда «Астық өндіруді молайту үшін тың және тыңайған жерлерді одан әрі қарай игеру туралы» жаңа қаулы қабылданды. Онда 1956 жылы тың жерлердегі дәнді дақылдар егуге арналған аудан көлемін 28-30 млн гектарға дейін жеткізу міндеті қойылды. Ғалымдардың тың жерлерді осыншама кең көлемде игеру өзін-өзі ақтамайтындығы туралы пікірлерін ешкім есепке алмады. 1955 жылы тың жерлерде жоспарланған 7,5 млн гектардың орнына 9,4 млн гектар жер жыртылды. Тың жерлерді игерудің басым көпшілігі, негізінен, Қазақстанның солтүстігіндегі алты облыста – Қостанай, Ақмола, Солтүстік Қазақстан, Көкшетау, Торғай және Павлодар облыстарында жүзеге асырылды.

Республика еңбекшілерінің алдында 6,3 млн гектар тың және тыңайған жерді игеру арқылы дәнді дақылдар өнімін арттыру міндеті тұрды.

Солтүстік Қазақстан облысы жыртылған

жері бойынша бірінші орын алады: ауданының 85% ауыл шаруашылығында пайдаланылады, оның ішінде 50%-ын егістік, 27 %-ын жайылым,

15 %-ын орман, өзен, бұта, көл, 3%-ын жол алып жатыр. Негізгі игерілген құнарлы қара топырақ.

Тың игеру науқанында егістікке жарамсыз құнарлы төмен топырақтарда жыртылған. Облыс бойынша жыртылған жерлер ауданы 2,3 млн. га-дан асқан.

Мұндағы ең басты экологиялық проблема – топырақтың құрамындағы гумус мөлшерінің азаюы (дегумификациялану), яғни биологиялық айналымының бұзылуынан табиғи құнарлығының төмендеуі. Игерілген қара топырақтың гумустың мөлшері жылына 0,5-0,6% азайып отырады.

Топырақтың дегумификациялану себептері:

1. Биологиялық айналымдағы минералдық және органикалық заттардың балансының бұзылуы:

а) гумустың өніммен, жер үсті және жер асты суларымен, желмен шығындалуы;

б) органикалық және минералдық тыңайтқыштармен толықтырылмауы.

2. Дала зонасындағы топырақтардың су және жел эрозиясына ұшырауы (1,2 млн. га);

3. Топырақты қорғайтын ағаштардың жетіспеушілігі.

4. Егістікке бір ғана дәнді дақыл – бидайдың басым болуы (егістіктің 60% ауданын алып жатыр);

5. Топырақты өңдеу тәсілдерін – агротехникалық шаралардың бұзуы.

6. Ауыр машиналар мен тракторды қолдану.

7. Топырақтың пестицидтермен, минералдық тыңайтқыштардың қалдықтарымен, т.б. улы заттармен ластануы

Топырақтың мониторингінің жүргізілмеуі.

Облыс бойынша табиғи флора мен фаунаының қысқаруы байқалады. Өсімдіктердің 100-ден астам түрі сирек кездесетін және жойылып бара жатқан топтарға жатады (кәдімгі ит бүлдірген, мүк жидегі, қара қандыағаш, кәдімгі арша, альпі астрасы, т.б.). Кейбір жайылымдар катаценоз стадиясына жеткен. Жануарлар арасында түлкі, қарсақ, суыр, байбақ, саршұнақ, бөдене, дала бозторғайының сандарының азаюы байқалады.

Сонымен, Солтүстік Қазақстан облысында тың және тыңайған жерлерді игеру топырақтың құнарлығының төмендеуіне, биологиялық алуантүрліліктің азаюына әкеліп соқты.

Әдебиеттер

- 1 Керженцев А.С. Механизм пространственно-временной изменчивости почв и экосистем. Экология и почвы. – М.: Наука, 1999. – С.31-58
- 2 Ковда В.А. Биохимия почвенного покрова. – М.: Наука, 1985. – 263с.
- 3 Добровольский Г.В, Никитин Е.Д. Функции почв в биосфере и экосистемах. – М.: Наука, 1990. – 260с.
- 4 Ферсман А.Е. Геохимия. – Л.: ОНТИ, 1937. – т.1. – 260с.
- 5 Вернадский В.И. Биосфера. Избранные сочинения. – М.: АН СССР, 1960. – т.1. – 395с.
- 6 Снакин В.В. и др. Оценка состояния и устойчивости экосистем ВНИИ охраны природы. – Препринт, 1992. – 127с.
- 7 Әлинов М.Ш. Тұрақты дамудың негіздері. Лекциялар курсы: оқу құралы /М.Ш.Әлинов. – Алматы: «Бастау» баспасы, 2013. – 200 б.
- 8 Е.Жамалбеков, Р.Білдебаева. Топырақтану және топырақ географиясы мен экологиясы. – Алматы: Қазақ университеті, 2006. – 246б.
- 9 Қуатбаев А.Т. Экология және қоршаған орта проблемалары. – Алматы, Қазақ университеті, 2011. – 350 б.

Reference

- 1 Kerzhencev A.S. Mehanizm prostranstvenno-vremennoj izmenchivosti pochv i jekosistem. Jekologija i pochvy M.:Nauka, 1999.-S.31-58

- 2 Kovda V.A. Biohimija pochvennogo pokrova. M.Nauka , 1985.-263s.
- 3 Dobrovol'skij G.V, Nikitin E.D.Funkcii pochv v biosfere i jekosistemah. M.:Nauka, 1990. -260s.
- 4 Fersman A.E. Geohimija L. ONTI, 1937, t.1, -260s.
- 5 Vernadskij V.I. Biosfera. Izbrannye sochinenija, t.5 M. ANSSSR.,1960. -395s.
- 6 Snakin V.V i dr. Ocenka sostojanija i ustojchivosti jekosistem VNII ohrany prirody. Preprint.,1992.-127s.
- 7 Alinov M.Sh. Turakty damudyn negizderi. Lekcijalar kursy: oku kuraly /M.Sh.Alinov. –Almaty: «Bastau» baspasy, -2013. -200bet.
- 8 E.Zhamalbekov, R.Bildebaeva. Topyraqtanu zhәне topyraq geografijasy men jekologijasy. – Almaty, Qazaq universiteti, 2006. -246b.
- 9 Kuatbaev A.T. Jekologija zhane korshagan orta problemalary. Oku kuraly. Almaty, Kazak universiteti, 2011. -350 b.